

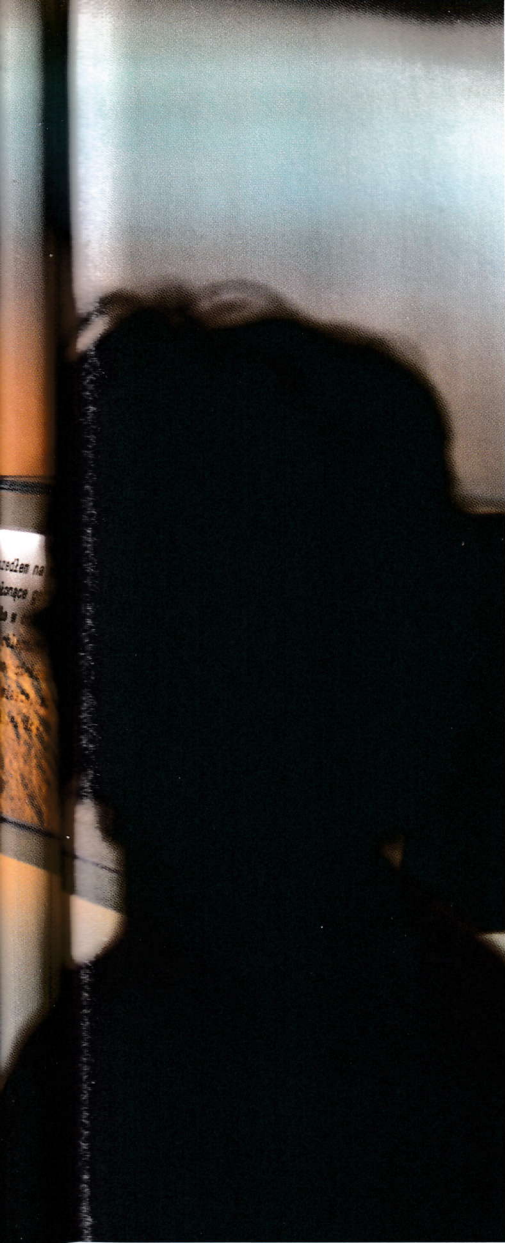
REPORTAGE

POLIN

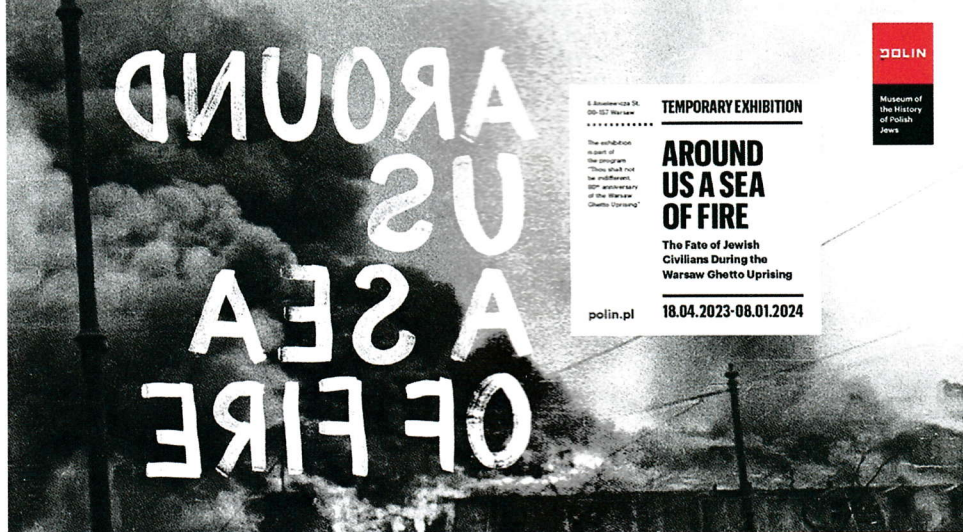
FOTO: MACIEJ JAZWIECKI / MUZEUM POLIN

Ord är vad som återstår av människorna

"Vi ville ge en röst åt civilbefolkningen som upplevde upproret," säger Prof. Barbara Engelking och Zuzanna Schnepf, kuratorer för den temporära utställningen "Omkring oss ett hav av eld" invigd på POLIN-museet på 80-årsdagen av Warszawa-gettots uppror tidigare i år. **KAROLINA DZIĘCIOŁOWSKA** har besökt utställningen och talat med dess upphovsmakare.

”SKULLE DU HA något emot om jag sticker medan vi pratar?” frågar hon innan hon sätter sig. Barbara kommer tidigt till mötet. Zuzanna kommer på cykel. När hon ansluter sticker Barbara redan med stor koncentration. Våren var hektisk för professor Engelking. I samband med invigningen av utställningen sa hon att judarna kände besvikelse över polackernas agerande under Förintelsen. Polens premiärminister accepterade inte hennes uttalande. Utbildnings- och vetenskapsministern hotade bland annat med att begränsa finansieringen av Institutet för filosofi och sociologi vid den polska vetenskapsakade-

mien, vilket inkluderar Centrum för forskning om förintelsen av judarna, där Barbara är chef.

Några dagar före vårt möte på museet ägde Frihetsmarschen i Warszawa rum. Folk kom från hela Polen. Evenemanget gav en glimt av hopp om att parlamentariska valen i oktober skulle kunna förändra maktförhållandena i regeringen. Vi utbryter intryck:

Zuzanna berättar, skrattande, om hur hennes familj försökte pressa sig in i en överfull tunnelbanevagn. Barbara påpekar, ”Det var nästan en halv miljon människor på demonstrationen. 460 000 människor bodde i gettot. Genom att titta på flygfoton från demonstrationen kan man förstå trängseln i gettot.”

Den 19 april 1943, decimerade av sjukdomar och deportationer, fanns det en tiondel av det antalet kvar i gettot. 50 000 civila. De tog skydd i bunkrar och andra slags skyddsrum. Vid skymning- en den kvällen inleddes pesach – frihetens högtid.

Karolina: Barbara, i en tidigare intervju har du sagt att ”allt lidande under Förintelsen var förgäves.” Det är mycket svårt

att acceptera. Samtidigt lämnar besöket i utställningen här på POLIN mig med en känsla av katarsis. Utställningen fick mig att korsa eldens hav tillsammans med dem som inte korsade det då. Det är som om ett mirakel hände i utställningen, sett om inte hände pesachtonen 1943. Därför undrar jag om utställningen är ett försök att förneka denna brist på mening – detta onödiga mänskliga lidande.

BE: Inte alls. Det visar just det lidande som var förgäves. Det är eldens hav, det är livet i bunkrarna, mordet på barn, desperata försök att överleva bland ruiner, att dö av hunger och törst. Vad kan vi göra med detta lidande som var förgäves? Vi kan erkänna det. Utställningen är ett försök att erkänna lidandet, att ge det respekt. Det är ett av syftena med utställningen: att ge en röst åt de lidande människorna.

HAV AV ELD

Utställningsutrymmet kräver att gränser korsas. Riktiga och godtyckliga sådana. Med varje dörr, varje vägg att övervinna, vaknar sinnen. Precis vid ingången välkomnas jag av Krystyna Budnicka, en överlevande. I filmen

6 Rzymnicka St.
00-027 Warszawa
*****
The exhibition
is part of
the program
"This shall not
be forgotten."
80th anniversary
of the Warsaw
Ghetto Uprising
TEMPORARY EXHIBITION
**AROUND
US A SEA
OF FIRE**
The Fate of Jewish
Civilians During the
Warsaw Ghetto Uprising
polin.pl 18.04.2023-08.01.2024

POLIN
Museum of
the History
of Polish
Jews

FOTO: MACIEJ JAZWIECKI / MUZEUM POLIN

REPORTAGE

POLIN

Zuzanna Schnepf, kurator för POLINs utställning "Runt oss ett hav av eld. Judiska civilas öde under Warszawa getto-upproret".

Konstnären Justyna Kosińska verk är skapat utifrån ett spegelvänt foto av gettot översatt till ett gyllene broderi.

som introducerar upprorets omständigheter fungerar hon som en guide, en levande skugga av dessa händelser. Efter projektionen går jag in i eldens hav.

Jag observerar, men jag blir också en observatör. Från motsatt ände av den smala hallen stirrar ett storskaligt öga på mig. Jag dras in i mörkret, pupillen omgiven av en iris som gjord av lågor. Verket "Vi lever dag för dag, timme för timme, minut för minut" skapades av Joanna Rajkowska.

ZSK: Idén om ögat – att titta på sig själv, detta utbyte av blickar – uppstod vid vårt första möte.

BE: Joanna tänkte på ett abstrakt öga. Vi föreslog att det skulle vara Krystyna Budnickas öga, som är vårt viktigaste vittne.

KRYSTYNA, IDAG 93 år, gömde sig i en bunker från januari till september 1943. Hon var den enda överlevande i sin i sin familj som omfattade tio personer. Hennes blick följer mig när jag rör mig längs väggen. På ena sidan: vittnesmål från dem som gömmer sig i

gettot, på den andra: från dem som också gömmer sig, men på den så kallade ariska sidan.

BE:

I utställningen använder vi autentiska ord från gömda judar. En del hade litterär talang, de kunde förmedla sina erfarenheter.

KD: Ibland ville jag röra vid orden i montrarna ...

"Omfamna dem," lägger Barbara till.

Jag bekräftar med en nick.

ZSK: Ord är vad som återstår av människorna. När man läser handskrifterna ligger deras styrka inte bara i innehållet utan också i deras fysiska närvaro. Vi kan se handstilen, layouten på sidan. Det tillåter oss röra vid den tiden. Under produktionsfasen fick vi höra att det var omöjligt att projicera manuskripten på väggarna. Jag insisterade.

I en av utställningens bunkrar följer jag texten som framträder. Det känns som om den som skrev orden befinner sig mellan mig och skärmen. Jag hör mina egna andetag, eller är det kanske våra gemensamma andetag? De anpassar sig till ljuden som följt mig sedan jag gick in i utställningen: salvor av skottlossningar och explosioner. Jag låter mig ledas av det lästa och hörda dramat.

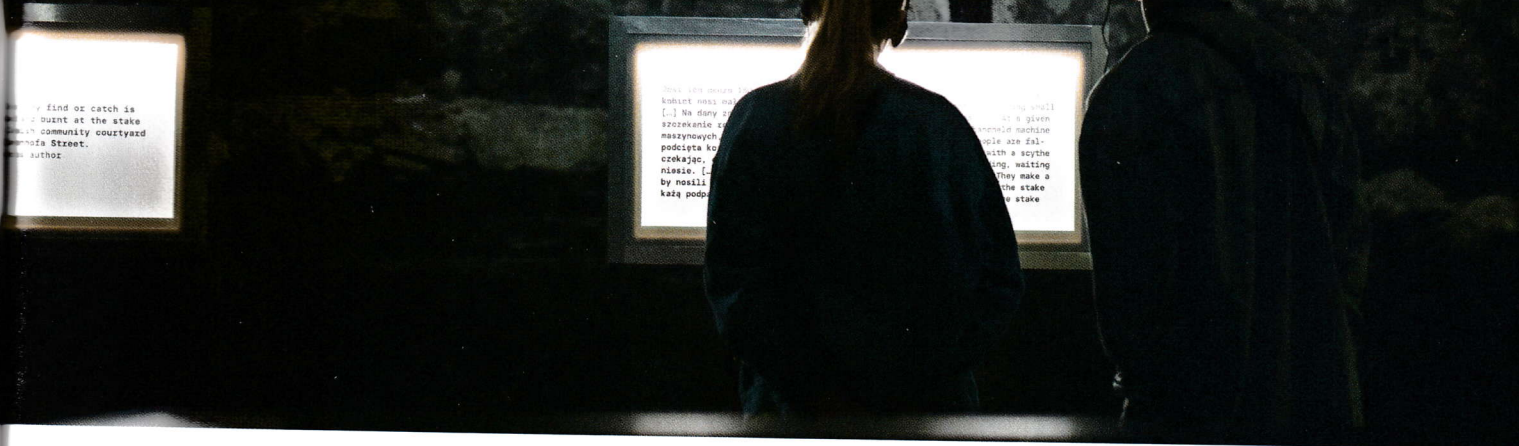
ZSK: Vi slogs av hur många som skrev om ljuden de hörde från sina gömställen. Ljudlandskapet var deras informationskälla om vad som hände utanför. De lyssnade till varje prassel, varje fotsteg. Mellan tystnaden de behövde upprätthålla och vad de hörde uppstod en enorm laddning.

BE: Ord är platta, tvådimensionella. Ljud är den tredje dimensionen som uppstår utställningsrummet.

Kompositören Paweł Mykietyń, associerad med teatern vars scenograf formgav utställningen visuellt, omvandlade vittnesmålen till ett ljudlandskap. Beslutet att förbereda en ljudguide stöddes också av museets forskning.

ZSK: Besökare läser inte långa texter; de lyssnar mer. I två år, i olika stadier, samarbetade vi med människor som är experter eller har specifik kunskap inom olika områden. Vi skrev ett manus, men vi visste att det inte kunde vara exakt det som skulle användas i ljudspelet. Det följer sina egna regler. Specialisterna ändrade texternas ordning, repetitioner och refränger dök upp.

Vittnesmålen blev poesi. Och jag tror att det är genom det som jag kan bära deras tyngd. Ljudet fungerar också som en barriär mellan mig och andra besökare.

Detta är inte ett utrymme där jag vill dela intryck. Nu vill jag vara enbart för dem som berättar sina historier för mig.

ZSK: Det finns ett förändrande ögonblick i utställningen... när man kommer ut från bunkern till avrättningsplatsen. Jag ser hur fokuserade besökarna är. I början, när de är i foajén är de fortfarande i nuet. Ju djupare in i utställningen de kommer, desto tystare och mer fokuserade blir de på vad de hör och ser.

SKATTEN

Jag är ensam i ett rum med flera upplysta alkover, inneslutna av glas. I en av dem, en samling knappar. Jag påminns om min mors snidade ask, där hon förvarade sina sömnadstillbehör. Jag föreställer mig en figur med ett karakteristiskt böjt huvud, händer som syr på en lös knapp. Någon nära någon annan.

ZSK: Utställningen är asketisk å ena sidan och mycket tät å den andra. Även om det finns mycket tomrum bär det på ett ogripbart innehåll. Jag var mycket angelägen om att berätta historien om varje objekt eller fotografi. Vem är författaren, hur skapades det, hur har det överlevt till idag? Det är också en del av denna historia. Att så väldigt lite har överlevt.

Galleriet med författarna till utställningens vittnesmål är också ofullständigt, vissa saknar namn.

BE: Vi inleder utställningen med att visa den kollektiva upplevelsen. Och vi presenterar utvalda öden i slutet. Vi använder originaltexter skrivna av dessa individer under kriget.

ZSK: Perspektivet nära tiden för upproret var viktigt. Det är en skillnad om ett vittnesmål kommer från krigstiden, precis efter kriget, eller årtionden senare. Vi vet mycket lite om vissa av dessa människor.

Ändå känner jag igen den sista av individerna: Krystyna Budnicka. Hennes öde inger hopp. I tystnad går jag mot tavlan av Justyna Kosińska, som avslutar utställningen.

ZSK: Kosińskas verk är skapat utifrån ett spegelvänt foto av gettot översatt till ett gyllene broderi. För mig symboliserar det här verket precis det vi försöker göra i utställningen – att se upproret från ett annat perspektiv. Vi känner väl till upprorets hjältar. Men nu lär vi känna civilbefolkningen, deras ord, deras andetag.

KD: För mig handlar det om att tala om något värdefullt. Att det är en skatt.

ZSK: Som skatterna vi har i montrarna. Eller hjältarnas historier. Utvunnet, räddat från avgrunden till absolut ingenting. Brist på information, brist på material.

BE: Ändå representerar materialet en mängd människor: 50 000 människor. Och bara några få historier finns kvar. Det är en väldig kontrast.

ZSK: Så lite finns kvar.

BE: Kvaliteten finns kvar, säger Barbara från sitt handarbete, och jag observerar hennes skickliga händer.

Efter vårt samtal ekar inom mig ett vittnesmål ut gettots underjordiska Ringelblum-arkiv: "De saker vi inte kunde skrika ut till världen, begravde vi i marken. Låt denna skatt falla i goda händer, låt den varna världen för vad som hände på 1900-talet". Denna skatt kunde inte ha hamnat i bättre händer än på det team som skapat utställningen på POLIN.

Karolina Dzieciotowska

Barbara Eng-Elking, professor, psykolog, forskare och direktör för det polska centret för Förintelseforskning, är författare till utställningskonceptet för "Runt oss ett hav av eld."

Karolina Dzieciotowska är kulturskribent